

Корупцията - необходимо или преодолимо зло?

"Няма крепост, която да не може да прескочи
едно магаре, натоварено със злато."

Филип II Македонски

Доц. д-р Людмил Георгиев,
Нов български университет

Отговорът на въпроса "Коя е най-гревната професия?" често се свързва с проституцията. Не е съвсем ясно защо точно с нея, а не с тази на ловеца, строителя или съветника. Може би на хората им се е искало първата професия да бъде свързана повече с удоволствието, отколкото с отговорността и строго регламентираните правила... Един по-задълбочен антропологически анализ на късния Палеоцен показва, че една от най-гревните професии - на религиозния служител, наречен шаман, е свързана с ангажимент към главатаря или управника, както и да се нарича той. Последният му е делегирал определени права и административни отговорности при изпълнението на волята на лидера. Това ни дава правото да твърдим, че първият професионалист, свързан с обществените отговорности, е бил именно религиозният служител, преродил се или по-точно клонирал се по-късно в публичен администратор.

Не е особено ласкателно за хронологичната първичност религиозният (общественият служител) да се съревновава с проститутката, но доколкото и двамата са задоволявали определени обществени потребности, безстрастното им обективно съпоставяне във времето помага по-лесно да предположим вярното... И ако то е спорно за дебрите на петото хилядолетие преди новата ера поради липса на достоверна информация, то за времето, в което е започнало записването на историята - четвъртото хилядолетие пр.н. е., има достатъчно свидетелства, че занимаващият се с обществени дела (все още рано да бъде наречен обществен служител) е изграсил важна роля в организирането на обществото. Например, в древния Египет квалификацията, която чрез обучение придобивали везирът и неговите министри, ги изравнявала по почит със самия фараон. Тогаващата администрация много често е търсела признанието на обществото чрез назначаването на висши административни

Людмил Георгиев чете лекции по Регионална икономика, Местно управление, Регионализация и глобализъм в световното развитие, Стратегия и структура на общинското развитие и Сравнителна публична администрация в Нов български университет, на който е зам. - ректор по научно-изследователската дейност.

Член е на международната Асоциация за регионални науки със седалище в Лондон, на Мрежата на институтите и училищата по публична администрация за Централна и Източна Европа;

Бил е експерт по публична администрация и по въпросите на висшето образование към Министерски съвет, автор и водещ на телевизионното предаване "Азбука на икономиката", член на Съвета по администрация към Международния институт по административни науки, член на Висшия експертен съвет към Министерство на регионалното развитие и благоустройството, консултант към Министерство на образованието по разработването на програма за административната реформа, член на консултативния съвет към Института по публична администрация и европейска интеграция към Министерски съвет, член на Българо-Американската комисия за академичен обмен "Фулбрайт", член на Програмния комитет на Европейската изследователска област "Наука и общество", към Генералния изследователски директорат - Европейска комисия на Европейски съюз.

Специализирал е в САЩ, Великобритания, Дания, Ирландия, Унгария, Франция, Чехия и гр.

лъжности на признати имена от областта на изкуствата. В древен Китай професионалните служители на императорите - свещениците, били и водещи философи и поети. Стигнало се дори дотам, че по време на династията Хан (206 г. пр. н.е. - 220 сл.н.е.), принципът на заслугите бил институционализиран, като те се преписвали повече за словесни качества, отколкото за техническа компетентност.

Да бъдеш известен на обществото с дарбите и морала си, са били, както става ясно, базови етични предпоставки за формиране на състава на администрацията.

Всъщност обществените служители изначално изпълнявали една твърде отговорна дейност, интерпретирайки двусмислените директиви, задавани от управляващите. В този смисъл от тях е зависел обликът на държавната политика и онова, което е следвало да бъде разбрано и изпълнено. С това те са се превръщали във важен фактор на човешката история и са оставали в нея в зависимост от това дали са извършвали тази интерпретация в интерес на обществото, на управляващите или на себе си... Именно този избор ни ги представя в настоящето като достойни следовници или като морално банкрутирали егоисти. А възможността да осъществяват тази интерпретация предимно в свой интерес е родила римската поговорка: "Слугата е преоблечен господар."

Сходството на интересите се е изразявало за господаря в ласкателствата, с които е бил заливан, а за слугата в

привилегията да властва над възможностите си

Балканският регион със силно преплетените си етноси, нрави и заимствана, но същностно дотряпана правилност, дава значим принос в разпространението на корупцията.

Както пише Румен Даскалов в „Българското общество 1878-1939 - държава, политика, икономика“ (ИК „Гутенберг“, София 2005 г.), цитирайки британски пътешественик: „Балканската бюрокрация се корени във византийската и турската концепция с присъщите им своеволие и диктаторство, но строгостта бива отслабена от неефективност и корупция. Дребната корупция (сред ниските чиновнически рангове) не била толкова опасна и се явява дори необходимост за чиновника, който при това лошо заплащане просто не можел да издържа семейството си без странични доходи, докато много по-сериозна била корупцията във високите сфери и висшите класи“. Това е и причината през 1895 г. да бъде приет Закон за преследване на незаконно обогатените чиновници (с обратна сила).

Прибързаното убеждение, че преходът е завършил и е необходимо спешно ново подгреждане на обществото, създаде необходимостта от инвестирането на обществена енергия и външни (чужди) средства за така наречената "Борба с корупцията". Въсъщност става дума за припряно узаконяване на създадени от прехода навици за системно нарушаване на реда, които да бъдат облечени със законова форма и за повторянето на гумите от отявлено циничния и популистски израз на покойния Илия Павлов: "Дошло е време гущерът да откъсне опашката си."

Структурата на езика, на който се говори за корупцията, показва неразвитост в мисленето по проблема. Фактът, че се говори и пише масово за "изкореняване на корупцията", освен неизразходвана градинарност, показва, че не се съзнават етапите, през които преминава общественият конфликт, изразяващ се чрез явлението корупция, и не е даден отговор на основния въпрос: Корупцията изкоренимо явление ли е или е "необходимо" явление сменяща се размерност и интензитет? Имайки предвид това, много по-коректно и неподвеждащо би било да се употребяват изразите: "намаляване на нивото на корупция", "промяна на доминантите и пропорциите между отделните видове корупция" и т.н.

Именно в тази година антикорупционното говорене се превърна във вид щит, зад който се подредиха най-корумпираните среди на българската демокрация и развяха знамето на

благочестивостта и девствеността си. "Благочестивост", излязла години по-късно в серия от показни, избрани и насочени към утоляването на обществените очаквания съдебни процеси, завършващи в нищото, но мехлемосващи върхъ неспокойните обществени съвестии...

Преходът бързо раздели обществото, като от едната страна застанаха доскорошните неляояни пазители на реда и държавната сигурност, комсомолските и партийни активисти, към чиито джобове бяха насочени като към сигурни трезори огромни парични потоци, а от другата страна - изненаданото и напълно неподготвено население на страната, държащо с погрес в ръцете си спестовни книжки с влогове от банки, които вече не съществуваха. Едните, на които преди 1989 г. не достигаше смелостта да гледат снимките пред "западните" посолства и даваха долари на стюардеси да им купят кутия цигари от Кореком, поеха отговорността да се превърнат в новата бизнес класа на страната, осигуряваща не само вътрешноикономическите, но и външноикономическите и връзки. Другите, намирани в безперспективните малки населени места и гетата, наречени "жилищни комплекси", се превърнаха в дребен преразпределител тип "Илиянци" на средства, част от които с откровено сив произход. Оттук нататък обстоятелствата предначертаха механизма за уреждането на едрите и дребни отношения между тях, според правилото на известната римска поговорка: "Силният игва и взима своето, а слабият говори за справедливост". Драстичното формиране и разпространяване на поведение, идейно обосновано от този девиз, рогу у описващите прехода към демокрация в Централна и Източна Европа твърдението, че: "Разликата в демокрацията между Западна Европа и Централна и Източна Европа е като между стола и електрическия стол".

Стана така, че именно

силите, които следяха за неправомерните доходи на времето

при социализма, в условията на прехода получиха неправомерни и по същество нетрудови доходи, с които трябваше да изградят благополучието на предизвикалите ги структури. Това създаде силна вълна на вулгаризиране на ценности и ни направи странни и неразпознаваеми за европейските ценности и морал. Именно в този момент бе извършена най-мощната корупционна практика за последните 50 години, чрез която се смени технологията на корумпиране и вида корупция. Пазителите на политическия и обществен ред, масово корумпирани дотогава чрез привилегия и власт, бяха прекорумпирани финансово с обещанието за гобавяне на загубените привилегии и власт по-късно, както и се получи частично (не за всички участвали).

Със съществуването си корупцията преобрази системата като засили значението на парите в политиката. Това превърна политическата карьера не само в средство за обществено издигане, но и в поминък. Получените облаги от него са предимно материални и остават в тайна, ако не забинага, то поне за известно време.

Упражняването на властта се превърна в изкуство да се управлява на основата на користта. Корупцията доведе до разхищаването на държавни средства в момент, в който те са изключително необходими за намаляване на тежките последици от прехода и за развитие. Морално неподготвеният новополитик прие като първа грижа да овладее най-напред ключовите вимета на поверената му институция и, разпределяйки потока им според дебата, да разшири армията си

от поддръжници и прикривачи го. Така, успоредно с вертикалната структура на държавното и местно управление, се оформи и дублиращата пирамида на извънзаконовия, постепенно масовизиращ се рег. Настъплението му превърна грешния подарък от уважение и благодарност в "задължителна благодарност" за почти всяка полагаща се по закон публична услуга.

Корупцията обедини изключително крепко предимно порасналите в недоимък новополитици, независимо от партийната принадлежност, и доведе до "легитимирането" и, възнаградявайки участващите в играта и наказвайки онези, които имат смелостта да демонстрират укоряваща честност.

Това ни кара да си спомним формулата на Федерсън за развитието на системите, в която авторът ѝ описва 5 етапа, звучащи сега толкова трагикомично, от гледна точка на тогава така обнадяващо и чисто изразения демократичен стремеж на българския народ: 1. Див ентузиазъм. 2. Разочарование. 3. Пълно объркване. 4. Търсене на виновни. 5. Наказване на невинни. 6. Поощряване на тези, които не са участвали.

Живеем във времето, в което, именно поради растящата обществена нетърпимост, изразена повече като любопитство, се появи благополучният момент да се инвестират средства в научни разработки и сценарии за борба с корупцията и по възможно най-повърхностен, и осребряващ начин, да се постави акцентът не върху причините за корупция, а върху разнообразните и класификации и измерители. Това пренасочи обществения и медиен акцент повече към въпросите "как точно" и "кой" осъществява корупционните схеми, вместо

към много по-съществен въпрос: Защо?

Нелюбопитството за причините по същество декларира отказ от намерението за справяне, а интересът към технологията се превърна в заявка за разпространението на "опита"... В резултат се получи резистентност и апатия на обществото към цялостното явление и привикване към обществен рег, включващ корупцията като неотменим атрибут на ежедневието. Нещо повече, създаде се организация на висшите институции (министерства, агенции, митници) за ефективно съществуване на основата на такава среда. (Скандалите, свързани с "усвояването" на средствата по Структурните фондове на ЕС, са пряко доказателство за преминаване от гражданска към институционално-корпоративна корупция.)

По този начин много от борещите се срещу корупцията се превърнаха в неволни съучастници и чрез натиска да се включат в "борбата" по принцип и отнякъде (част от тях, неразбирайки, а част, отричайки корена си) се превърнаха в създатели на неподатливостта ѝ към познатите видове лечения.

За съжаление, когато се изследват културно-етносни причинители на обществени явления, абсолютизирането на резултатите от количествени анализи, на които по инерция се залага, не вършат кой знае каква работа, освен да затвърдят, като се нагласят към дълго формираните от медиите схеми и аранжировки, най-корумпираните съсловия и прослойки. Именно по тази "научна" схема се стигна до напълно непотвърдения и съмнителен "научен" извод, че преподавателите от висшите училища са по-корумпирани от политиците и митничарите.

Корупцията е вид услуга, която форсира установените въз-

можности и деформира създадения или наложен обществен рег. Тя възниква там, където съвпадат интереси. Тоест, същността не се различава от бизнес отношенията. Това дава обяснението и защо често ги съпътства, а в доста често случаи и създава неправилното усещане за неразделност. Разделителният белег е думата "неправомерно", която при дефицит на правост може да бъде поставена субективно и защитавана пред всеки вид отношение. В този смисъл всяко едно икономическо или социално отношение може да бъде ерозирано и изродено, и нарочено (напълно субективно) като корупционно.

Корупцията е вирус, който живее в индивиди и обществото

и се проявява при отслабването на "имунната" им система, т.е. при влошаването на социалния и политически морал, законност и рег, при икономически и военни кризи и особено силно - при преход, когато съществуват условия за проявяването на всичките по-горни причини едновременно.

Основната причина за възникването на корупцията се крие във факта, че системата на началното, средното и висше образование с нищо не насърчава да изучаваш себе си, собствените си възможности и желания. Нищо в тези степени на образованието не те кара да си задаваш въпросите: "Кой съм аз? Накъде отивам? Какви са моите реални възможности? Съответстват ли възможностите ми на целите и желанията, които си поставям? Коректното отговаряне на тези въпроси би трябвало да бъде основна цел на образователната политика и грижа на образователната ни система.

Като първо упражнение по съответственост може да опитате да застанете пред огледалото, да се разгледате внимателно и да си отговорите на въпроса: "Съответства ли крачката ми, с която крача, на ръста, който имам? Дали не е по-голяма отколкото ръста ми позволява или пък е много стипна?"

Не подозирате колко важно е да си отговорите на този въпрос и да коригирате походката си, ако установите несъответствие, тъй като, преди да пуснете в ход знанията си от образованието, възпитанието и самоусъвършенстването си, вие сте преценяван по езика на тялото. И ако там оценката е слаб, може да не се стигне до интерес към останалите ви ценности...

Всеки път когато желанията надхвърлят личните възможности те да бъдат задоволени, възниква повод за корупция. Тя няма шанс в култури, в които често можете да чуете изречението: "Това не мога да си го позволя. То не е по възможностите ми". Или: "Това потребление не съответства на професионалния ми и социален статус".

Този вид преценка се е превърнал в основен белег на поведението в завършено социално-класово структурираните общества и ги отличава от обществата, в които неограничеността на желанията поставя под съмнение цялата система на образование, семейно и религиозно възпитание и морал. Стремежът да се задоволяват желанията на невъзможността води до увеличаване на престъпността, влошаване на лоялността към държавата и обществото, институциите и индивидите, и руши цивилизацията като цяло, тъй като тя се базира предимно на доверието и на широко огласеното обществено съгласие какво може да се прави, и какво не бива да се прави...

Общности или индивиди, при които материалният статус изпреварва социалния и още по-лошо - се търси признаване на високо социално-културно ниво през равнището на висо-

ката материална обезпеченост, изглеждат госта объркани, налени и смешни.

Подмяната на културата на образователната резултатност (знания и умения вследствие на диплома или самоусъвършенстване) с тази на природната даденост (фигура, глас), доведоха до твърде несъответни със социалната значимост възнаграждения в областта на попфолка и спорта (предимно футбола), в сравнение с тези в областта на философията, историята, филологията или администрацията. Огрубяването, чрез опростяване на ценностната система, доведе до рушене на моралните норми и отвори широка просека за корупцията, целяща намаляване на усилията при постигането на предимствата, каквито дава образованието. Така се стигна до печеленето на огромни средства в сферата на развлекателността, за сметка на науката и приложността. Обществото проходи рачешки назад с претенцията, формирана му от политически лумпени, че върви напред в европейската посока. Оказа се обаче, че европейското не е само в посоката, а е предимно в манталитета...

Именно лансирането на незаконните начини като правилни, защото често са по-лесни, и масовизирането на тази практика, заклеими държавата ни като корупционно гнездо, в което се мътят недъгавите демократи на перестройката. Широко разпространено и твърде

невярно е твърдението, че при социализма явлението не е било масово

Всъщност тогавашната масовост на корупцията се изразяваше в извършването на нерегламентирани и неправомерни услуги, тъй като парите нямаша реалното си значение. Наличието им не съкращаваше особено 15-20 годишното чакане за апартамент или кола. В личните и служебни отношения бе навлязло съчетанието между натуралната разменност и размяната на услуги. Фактът, че преминаваше през сферата на услугите, правеше корупцията по-неуловима, тъй като самото развитие на мрежа от услуги изискваше определена близост между близациите в подобни отношения. Корупцията бе по-скоро политическа, която в значителна степен се институционализираше чрез системата на привилегии и разпределението по привилегии на обществените ресурси. Тя бе специфично проявление на реализирането им в интерес на номенклатурната класа. Осъществена бе пълна идентификация между публично и частно, постигнато чрез делегирането на частната собственост и свеждането и до притежаването на необходимото за лични битови нужди. Наблюдаваше се двойно отчуждаване на гражданите от държавата: веднъж чрез изземването на собствеността чрез национализация и втори път - чрез предоставянето на тази национализирана, превърнала се в "общонародна" собственост на фактическото и юридическото разположение на комунистическата партия и нейния елит.

Преди 1989 г. корупцията се реализираше като система от връзки за размяна на услуги. Съдържателно тя бе бартерна, немонетарна и скрита в реториката на приятелството, но винаги представляваща едно и също - злоупотреба със служебното положение за лични цели. С монетаризирането и през последните години, предишното общество, имащо за мото "направи ми услуга", се трансформира в общество "плати ми подкуп".

Днес корупционните практики представляват платен достъп до граждански права, политическа сцена, правораздаване, образование, здравеопазване, т.е. до прилагането му дори в сфери, които конституциите на държавите в преход обик-

новено дефинират като зони за гарантиран достъп до права и публични услуги. Това разширява броя на хората попадащи в маргинализираните и декласирани социални групи. В същото време се създадоха условия за вертикална мобилност на други социални групи. Така възникнаха условия за нови, модерни форми на корупция (корупция на "белите якички"), форми на търговия с влияние, клиентелизъм, мрежови корупционни структури, базирани на роднински и друга групова основа. По този начин се реализира "необходимостта" от корупция като стихийна реакция на обществото срещу недобра правена държава, имаща подчертано деструктивен резултат.

Социализмът, който наложи победенето да се краде на гребно (по това какви вещи се намираха по къщите в излишък, можеше да се разбере къде работи лицето) и да се лъже, за да се имитира идеологическа привързаност, бе заменен от капитализъм, формиращ навика да се краде на едро и да се демонстрира цинизъм към всеки опит да се изобличават кражбите.

След 10 ноември 1989 година

вече в условията на претенцията за гледана демократичност, корупцията се активизира като свлачище под влиянието на следните причини:

- Криза на ценностите, при която старите ценности се отричат като непрактични, а новите все още не са възприети и утвърдени, в съчетание с организираното и контролирано обедняване на по-голямата част от гражданите.
- Влашено доверие между членовете на обществото, рушащо и превръщащо в недостижими основни елементи на европейския морал, като нравственост, почтеност и солидарност.
- Засилване на полярността в социалната диференциация на обществото, довеждаща до безнадеждност голяма част от него и насочваща го към индивидуални тактики за оцеляване, разминаващи се с публичния интерес и морал.
- Правно-нормативен хаос, включително в областта на приватизацията, взаимоотношенията между политическите, публичните и пазарните субекти, разпределението на субсидии и средства от структурните фондове на ЕС.
- Създаване на многобройна, бюрокрактизирана, тромава и непрозрачна държавна администрация, отличаваща се с неприкритата политическа пристрастност, и лоша координация между звената ѝ.
- Проникване на организираната престъпност, влетена в държавните структури, при което първите разширяват непрозрачното си влияние и достъпа до обществени ресурси, а държавата не изпълнява основната си функция в пазарното стопанство - да гарантира конкуренцията и сигурността.
- Липса на ефективно сътрудничество между държавата, частния бизнес и неправителствените организации. Нарушаване на изискванията за прозрачност и публичност при публично-частното партньорство.
- Неразвито гражданско общество и липса на граждански контрол върху действията на централната и местна администрация. Създаде се състояние на ненаказуемост при злоупотреба в използването на обществени ресурси.
- Осъществяване на опит за контрол върху корупцията

единствено с активите на правопрлагащата система.

Дали съвременното общество потвърждава историческото разбиране, че моралът и етиката в държавната служба зависят от националните характеристики на темперамента и чувствеността? По-чувствените (разбирай артистични и патриархални) етноси, към които спада и българският, се стремят да запазят изискването към добродетелността по-скоро като клише, даващо увереност, че "нещата трябва да се случват така", отколкото като критерии за тяхното действително случване. На практиката инструменталните техники и законовите средства надделяват над Джаксъновата демокрация, възвеличаваща напугеното благоприличие. Компютърното поколение администратори търси по-конкретен баланс на етичността си - не в широкото поле между администратора и обществото, а в много по-тясното и практически пространство, очертано от политическия натиск и бюрократичните ограничения, издаваните директиви и събраните данни.

Глобализацията отвори процеса на количествената впечателителност и елиминира качествена задълбоченост на индивидуалното изживяване, възплащаващо се в контролирано и етично поведение. Това е причината будните умове да търсят спасение в ретро-традициите, за да опазят остатъците от критичната аналитичност и знаковостта на личния пример.

Съвсем признателно и неподценяващо българското общество, история и традиция би било да се говори не само за създаването и заимстването на антикорупционни практики, но и за възстановяването на такива. Едната от тях е ролята на религиозното възпитание за смекчаването на корупционните нагласи в личното поведение.

Социализираните чрез Божиите заповеди принципи - "не кради", "не лъжи" и т.н., са ясен повод за постигане на обществено съгласие, без дебат, по тези съвсем ясни въпроси на духа и битието и приемането им през каноните на религията, има за основна цел да покаже единствено безрезервната вяра в истинността им. В случая Бог символизира абсолютната власт над случващото се между раждането и смъртта, която не може да бъде корумпирана по никакъв начин. Това е и принципът, който легитимира необходимостта от връзката между църковната и светска власт и облагородява последната с идеята за неподкупност по начало.

В насилениите атеистични общества, претендиращи да са религиозни, религията е по-скоро екзотика, отколкото средство да възпиташ духа си и да се научиш на състрадание, алтруизъм, саможертва... Православното християнство се оказва твърде меко и либерално в сравнение с католицизма и протестантството и съвсем явно не дисциплинира привържениците си в степен, идентифицирана без съмнение като европейски морал.

Библията дава много ясен знак за силата и значението на корупцията

Христос се явява олицетворение на неподкупността поради ограничеността на желанията си и щита на въздържаността. Става съвсем ясно, че не може да бъде корумпиран чрез секса, Той не може да бъде корумпиран и чрез знанието, защото е носител на по-висшето знание за времето си. Поведението му не може да бъде повлияно от примамката на предлагани услуги или други примамливи задоволства, защото потребностите му са сведени до минимум. Въпреки всичко

той става жертва на корупцията. Юда го предава за 30 сребърника... Този факт недвусмислено показва, че неизбежното съществуване и въздействащата сила на корупцията е библейски предизвестена. Още един значим символ, имайки предвид огромното значение на мисията на Христос, е катастрофалната и тотална последица от корупцията за човечеството, изразена чрез непоправима загуба...

Признаването на неотменността на корупцията се корени в непостижимостта на Христовия образ-идеал. Високо морален, неемоционален (несексуален), с почти нулево ниво на потребление. Сам бидейки на пранезата, Той е повече в ролята на разпределител ("Пийте от виното, то е моята кръв, яжте от хляба"...), отколкото консуматор на блага. Историческият светски еквивалент на Христос, по причина на същите личностни качества, се явява националният ни символ Васил Левски.

Ниско развитите (фамилно-емоционалните) общества с неразвита пазарна икономика са ежедневно корумпиращи се. Те предизвикват и задържат този вид отношение като средство за хабене на социална енергия, когато външната на индивида среда е бедна и не е в състояние да осигури възможности за полезно (производствено или творческо) изхоляване на генериращата се в него специфично-личностна социална енергия. Средствата, отделени за създаването и поддръждането на външната среда, са незначителни, а скланянето към рег се преценява като ненужен ограничител. Нещо повече, безредието и хаосът се свързват със свободата на индивида и възможностите му да се забавлява според естествените пориви на душевността си. Този вид "забава" се явява разпознаваем за нарастващ брой хора и като такъв - толериран. Нараства броят на паркиращите неправилно, на преминаващите на червен светофар, на получаващите неправомерни услуги по цени, различни от официалните и т.н. Шансовете да се създаде рег при тези условия е колкото на родител, убеждаващ гетето си в пубертета, че трябва да си подгреди стаята и да помага на родителите си.

Просперитетът на една нация се гради върху три последователно свързани, но едновременно проявяващи се процеса: създаване, поддръжане и изразходване.

- Създаването включва: отношенията потребности - ресурси - производство (услуги).
- Поддръждането включва: процеса на разпределение и размяна, унаследената и придобита битова и административна култура на обществото, нормативната база, отношението между държавните и невържавни институции и отношението свободно време - себеразвитие. Тук най-активно влияят подсистемите образование, здравеопазване, култура, религия и др. Увеличаването на корупцията всъщност показва негоразвитост именно на тези подсистеми.
- Изразходването се свързва с организирането на потреблението и зачитането на потребителските права на всеки индивид или организация.

Кризата в обществото, наречена корупция, се ражда в средата на обществения организъм - в етапа поддръжане, като елиминира всичко положително формирано в етапа създаване и вулгаризира изразходването още на фазата разпределение.

Вулгаризирането на потреблението

стартира веднага със започването на прехода, когато неизразяваната 45 години връзка между произход, образование, доходи и потребление достига апогея си.

Например мобилният телефон представи върха в комуникационната техника през 90-те години. В Германия той стана най-масово притежание на членовете на двете най-комуникативни категории от населението - на работещите в бизнес средите и сред студентите. Първите, скъсяващи още повече времето, превръщайки го в повече пари чрез повишената оперативност на информацията, вторите - рационализирайки обмена на социален опит и знания. Цената на мобилния телефон бе такава, че всеки учащ се можеше да си го позволи. В България мобилните телефони се масовизираха чрез най-ретроградните и некомуникативни среди, символизиращи контролираното насилие в прехода към демокрация - мутрите. По този начин бе осъществена първата вулгаризация на глобална технологична ценност, чрез която страна ни се самоопредели като потребителски странна, а като тенденция за развитието си - икономически и социално нелогична.

"Мерцедес" и "БМВ" и днес символизират най-високите нива в автомобилостроителната индустрия. Дори в САЩ, двете марки са символ на връзката образователен престиж - благополучие. Обикновено БМВ-та (и то тъмносини и черни) карат банковите чиновници, а "Мерцедес" притежават лекарите и адвокатите. Тоест в много редки изключения, когато видите на улицата тези автомобили, можете да срещнете професията на седящия вътре. Те не само са символ на просперитета, но и изразяват очакваната връзка: „образован и развит ум - равнище на потребление, ориентирано към най-добрите продукти."

У нас тези марки автомобили (особено със симетрични регистрационни номера) продължават да символизират насилието, страха, неравноправното разпределение и безнаказаността. Съвпадението (в марката автомобил, високата цена на возилото и черния цвят) между крадящите ги от чужбина или закупуващи ги с пари от незаконен бизнес (по същество крадящи ги от данъкоплатеца) и возещите се според народната (на избирателя) воля в тях, е показателен, допуснат до сравнение символ на явната и неявна власт. Той вулгаризира международно институционализираните ценности за сила, официалност, строгост и отговорност.

Особено силен старт на корупцията се дава при преподреждането на обществото, т.е. при преход. Тогава обществото е изправено пред сложния и съвсем лесно определен избор - преход към по-високото (в цивилизационен план) подреждане на материалните и духовни ценности, включващо намаляване на корупционните нагласи, поради по-висок морал и висока яснота на обществените правила и цели, или - системно оттегляне от световно разпознати и приети правила и норми за обществено поведение.

У нас мъчаливото предпочитание се насочи към така силно желаната промяна, като постигането и също бе вулгаризирано, тъй като гласуването бе за прехода към по-съвършеното обществено, но на цената на масовото оттегляне от реда. В подобен модел корупцията се отчита като разбираема по необходимостта си незначителна отрицателност, с която сме свикнали, знаем за какво става дума и реализираща символно равнопоставеността на индивида с това, че всеки я плаща според джоба си.

Корупцията представлява извънзаконово преговаряне на установените правила за социално-икономическо поведение и замества екстаза на азиатския пазарлък, при който интересите на двамата доброволно договарящи се за цената на стоката или услугата се прецизират максимално.

Всъщност българският преход наложи корупцията като необходимост (няма да е грешно, ако се употреби "задължителна")

част от технологията на общественото преподреждане,

която създаде възможност за ускоряване на един бавно осъществим във времето политикоикономически елемент - синхронизирането на новия политически статус на личността с изисквания се и очакван икономически статус.

Както е известно, политическата промяна настъпва за "една нощ", в която институционалните структури на властта преминават на разположението на политическата сила - победител след законни (честни или с някаква степен на честност) избори. Внезапната парламентарна обличеност на изборните победители, наложи притежаването или в началото, поне показването на взетите "под наем" първични символи на богатството. За българския преход те се стандартизираха чрез комплекта: къща в Бояна с висока ограда, джип и имот в САЩ, за "по-бедните" - в Гърция. Срочното осигуряване на този задължителен за новополитика пропуск за едита съвсем ясно наложи съчетаването му с пропуск на душата за ада, т.е. участието в корупционни сделки. Напуснали униформените жилища на "Люлин", „Дружба", „Младост" и провинциалните махали, и слези от лагите на по двадесет години, те се качиха на държавните мерцедеси и заживяха в Драгалевци и Бояна благодарение единствено на новата си политическа роля, цената на която видимо не разбираха или не приемаха от първия момент. Самата мисъл, че могат да се върнат там, откъдето са тръгнали и да се "яхнат" на старите возила ги направи лесна плячка и поклонници на корупционната привързаност.

Колективизирана и най-вече масовизирана по този начин, корупцията започна да изглежда като естествен механизъм за "демократично" преразпределение на предимно необложени с данъци средства. Този процес стартира и разширяването, успоредно с уличната, и на политическата проституция в страната и доведе до изолацията на прогресивно обедняващата маса от населението, и до отчуждението ѝ от активния политически живот, предполагащ прехода. Прогресивно и устойчиво спадащия процент на гласувалите на избори през последните 10 години доказва това.

Тъй като в състава на Великото народно събрание, поради "необходимостите" на нашия преход, на парламентарните банки рамо до рамо седнаха бившите номенклатурни (и поради това заможни) величия и привлечените за "народен пълнеж" хора на духа (артисти, музиканти, поети) и в някаква степен хората на "кирката и печата" (изявени работници и администратори), необходимостта от изравняването на икономическия статус според международния парламентарен и политически стандарт се превърна в ускорена политика.

Засега му "под наем" го създаването му, формира първите корупционни серии между икономически лабианите политически алпинисти (новата политическа и административна класа на България) и икономически прегряващите, но политически несъстоятелните "дарители" - икономическите групировки. Този взаимно подкрепящ се тандем оформи политическата икономика на прехода и превърна корупцията в органически свързана, необходима негова част. Медиите се проявиха като разваления слухов апарат на обществото, през който между "пуканията" и нарочните смущения, с голямо усилие можеше да се дочуе малка част от истината.

Тя обаче получи международна гласност от организацията Transparency International (Прозрачност без граници), чито изследвания и класации обозначават състоянието на корупционната среда в отделните страни, включително и нагласите към корупционни практики. Според нея средният

подкуп, който плащат българите, е 200 евро. Това стана ясно от проведеното годишно проучване в средата на 2008 г. сред 55 хиляди души в 69 страни. В България изследването е извършено през май 2005 г. от „Галп“ върху представителна извадка от 1024 души. За сравнение същото изследване показва, че средният подкуп в Румъния е 160 евро, а в Русия – 350 евро. Най-масовите подкупи в България са до 60 евро, които са били дадени от 46% от призналите, че са участвали в такива нередламентирани отношения, 15% са платили от 60 до 120 евро, 10% - от 400 до 600 евро, а 9% са подкупили отговорни лица със суми надвишаващи 800 евро. В таблицата, която подрежда държавите по признака "даден подкуп през последните 12 месеца", ние сме в трета графа от 5 до 10%, като повече от нас подкупи са давали в Румъния, Чехия, Сърбия и Черна гора и Гърция.

Средният размер на подкупа за България показва:

Първо, съответства приблизително на размера на една българска средна заплата.

Второ, явява се паричният еквивалент на липсващото разнообразие в потребителската кошница на среднодоходния българин и в този смисъл оформя необходимата средна работна заплата към момента на изследването – 750-800 лева.

Трето, със заплащането на тази сума жизненият стандарт на едно лице се намалява с около 50%, което поражда необходимостта даващият да го компенсира като открадне или поиска подкуп в същия размер, което стабилизира и масовизира корупционното поведение и намалява темповете на развитието.

Според "Прозрачност без граници" в България през последната година има намаляване на усилията за борба или противодействие на корупцията от страна на изпълнителната власт. Около 37% от българите смятат, че нивото на корупцията в страната през последните три години се е повишило, а 30% смятат, че няма промяна. Едва 10% от анкетираните забелязват промяна в положителна посока. Очакванията за следващите три години са също песимистични и това се превръща в трайна тенденция. Изследването показва, че 46% от българите смятат, че нивото на корупцията няма да се промени или ще се повиши, а едва 20% са на мнение, че ще има спад.

Най-голям ръст на натовареност с корупционни практики, в сравнение с 2004 г., има в сферата на здравеопазването. Миналата година 77% от хората са посочили тази сфера като подвластна на корупция, а за тази година процентът се е увеличил до 83.

Участвалите в изследването 55 000 души от 69 страни определят като най-засегнати от корупцията политическите партии, като им дават индекс 4 ("силно корумпирани"), след тях се нарежда законодателният орган (парламентът) с 3,7, полицията с 3,6 и съдебната система с 3,5.

България не прави изключение от това подреждане и това вероятно звучи успокояващо за повечето уши и съвести, ако се съди по институционалната и персонална реакция на последния доклад на Европейската комисия. Това обаче е свързано и с една заблуда, обслужването на която ще води до огромни разходи на обществени средства, енергия и време – че непрекъснатият стремеж към създаването на нови и нови контролни институции е средството за намаляване на корупционния натиск. Държавата ни затъва в тези реорганизации с повърхностен ефект именно поради наложеното управленско разбиране, че силовите мерки трябва да преобладават над така наречените меки мерки, към които спада

превантивността. Корупцията е флуидна. Тя се насочва и атакува най-вече звената, заплашващи я със санкции. Трябва да се възприеме убедено, че борбата с корупцията е процес, който неотменно включва: по-строги правила за обществена етика и механизми за превенция, мониторинг и най-накрая по-ефикасни санкции. Пропорцията между тях е национално специфична и зависи от осъзнатия исторически и генериран управленски опит, националната култура, манталитета и развитостта на знанието.

Безнадежното задълбочаване до неизбежност на корупцията в България и нейната масовост, погредила ни във втората по сила на явлението група в класацията на Transparency International, основателно повдига въпроса: "Корупцията преодолимо или необходимо зло е?"

След като едно явление се явява непреодолимо, това означава най-малкото две неща. Първо, че има заявена, но няма действена политическа воля за смекчаването му, и второ, че има някакво обективно и важно съответствие, което явлението балансира.

Проведена анкета сред 67 ръководители в държавната и местна администрация затвърждава мнението за непреодолима необходимост на явлението корупция в България. Отговорите им на петте зададени въпроса могат да се групират в представената таблица.

Анкета сред ръководители в държавната и местна администрация

Резултатите от анкетата показват, че в общи линии явлението е напълно осъзнато, но като масов проблем, съществуващ извън участието на всеки от анкетираните. Никой от тях не започва мнението си с изречението: "Моето участие в корупционни практики показва, че..." Подобна би била реакцията, ако зададем въпроса: "Какво мислите за извънбрачните връзки?"

Всички анкетирани са единодушни в това, че общественият ред, базиран на законността и социалната сигурност, е силно деформиран в посока на приемане и дори на съдействие на корупцията.

Назованите причини за разрастването на корупцията имат популярен характер и въпреки директността на зададения въпрос са насочени повече към резултата, отколкото към причинността на явлението. Предложенията за санкции превишават в пъти предложенията за увеличаване на превантивността и отдалечават от внушението на африканската поговорка:

"Не гледай къде си паднал, а къде си се препънал..."

В нито една от анкетните карти като средство за намаляване на корупцията не е посочено подобряването на подбора и обучението на служителите назначавани в централната и местна администрация.

Не се разглежда въпросът за отказ от потребление, което не съответства на законните доходи и социалния статус на гражданина, което означава, че желанията все още доминират над вътрешната автореферентност.

Само в една анкетна карта образованието и семейното възпитание са посочени като средство за намаляването на корупцията.

Силно впечатление прави изразеното противоречие в твърдението, че корупцията е неизбежно явление, но не е необходимо. Това означава, че имаме отказ от разбирането на корупцията като проявен резултат от натрупани грешки в политическото и социално-икономическо управление, явяваща се техен обективен балансор.

ВЪПРОС	ОТГОВОР
1. Каква според вас е разликата в корупцията преди и след 10 ноември 1989 г.	Преди 10 ноември липсваше прозрачност, всичко беше прикрито, никои не говореше за това както сега и вероятно корупцията е била много по-висока. След 10 ноември корупцията нарасна значително и навлезе в нови области на приложение. Сега корупцията се осъществява в по-високите етажи на властта и се е увеличил размерът на очакваната получавана и давана облага.
2. Кои са факторите, които активизират корупцията в България?	Недостатъчно ефективна съдебна система; липса на гражданско общество, на ред, законност и справедливост; абдикацията на държавните институции от проблема; обществото няма нетърпимост към това явление, дори го подкрепя; лоши практики от представители на властта; безнаказаност за нарушителите на закона; поскъпването на живота и намаляването на жизнения стандарт; намален контрол от страна на администрацията; незрялост на обществото; ниско интелектуално ниво на корумпиращите и чести финансови затруднения на корумпираните; алчност; превръщането на държавната и общинска собственост в частна; достъпът до по-големи финансови потоци чрез еврофондовете;
3. Кое превръща корупцията в неделима част от всички исторически общества с изключение на първобитно-общинното?	Човешката същност; самото социално-икономическо развитие; потребностите на хората и задоволяването им; борбата за власт и надмошье; стоково-паричните отношения и йерархията в общественно-политическия живот; лакомията и завистта; човешкото желания за постигане на повече блага с по-малко средства и усилия; различните възможности на индивидите; липсата на принципи и морал и обслужването на конюнктура; доминацията на материалните над духовните ценности; възможностите чрез властта да се достига по-бързо до значителни материални блага; разрешителният режим необходим за отделен вид дейност; значението, което все повече се отдава на външни белези; безотговорността;
4. Кои са вашите четири предложения за намаляването на корупционния натиск?	Изграждането на активно граждански общество, нетърпимо към проявите на корупция; стимулиране на некорумпираните; повишаване на заплатите на служителите; намаляването на бюрокрацията; превенция на корупционните практики; строги санкции при доказана вина; въвеждане на респект и страх към органите на реда; възпитание на пограстващото поколение в непримиримост с корупцията; публичност на разкритите корупционни схеми; създаване на система за насърчаване на антикорупционното поведение на обществото; развитие на електронните услуги и избягване на прекия контакт със служителите; създаване на система за анализ и корекция на правилата; въвеждане на антикорупционното образование като част от гражданското образование; намаляване на лицензионните режими;
5. Смятате ли корупцията за преодолимо явление или е необходима за всяко общество?	Корупцията е неизбежен спътник на всяко общество и политическа система; тя е напълно непреодолима, особено в нашите географски ширини; съществува както в развитите, така и в неразвитите общества, но се различава в размерността си; корупцията е преодолима стига да има воля от страна на държавата; тя не е необходима, но не може да се преодолее; преодоляването и е трудно, защото трябва да се препрограмира мисловният модел и след това ценностната система; може да се ограничи до определени граници, превръщайки се в изключение; не е преодолимо явление, но не е необходимо за всяко общество.

Направна се и изводът, че се предпочита усилието за действие, изпреварващо усилието за познание, което е лош аспект за интелигентността. Предпочита се да се даде подкуп пред старанието да се познават законите и гражданските права. Трябва да се признае, че в последните няколко години усилията на медиите в подпомагането на това старание нараснаха значително.

Увеличаването на корупцията налага доста непопулярния извод, че е необходим елемент от съществуващата организация на точно това общество, поради което е и непреодолима. Това обстоятелство настоява за отговорите на отложените засега въпроси за правилността на посоката и управлението на прехода, за цената му и поделената отго-

ворност между управляващи и избиратели.

"Възнаграждаването" с власт, което ние избирателите осъществяваме, често недостатъчно отговорно, според повечето определения за корупцията, е явно корумпиране на тези, към които е насочено и цели "облагодетелстване", изразено в неподплатената и според този избор неоснователна надежда за благополучие. Чрез него имаме добър пример за твърдението, направено по-горе, че действието (самият избор) изпреварва познанието (кой е кандидатът, откъде идва, с какво образование и опит, с какво заслужава доверието ни на избиратели, какви са възможностите му да промени живота ни...). А резултатът от такова поведение, силно се надяваме, най-после да бъде осъзнат. **▣**

Статията е подготвена на основата доклада пред международната конференция "ЕВРОПЕЙСКИЯТ ГРАД": градоустройство и архитектура, сигурност и финанси", през септември 2008 г.,

организирана от Националната асоциация на общинските служители в България и Нов български университет - Център по публична администрация.